

Wolker ve vzpomínkách své matky, Praga 1951, s. 185; ⁵Kosovel, S.: pesem Starci, Integrali, s. 271; ⁶Wolkerová, Z.: Op. cit. s. 166; ⁷Prostejev, Wolkerjevo rodno mesto, rehabilitira kot naprednjaško, delavsko mesto F. Soldan v svoji knjigi: Jiří Wolker, Praga 1964 s. 25; ⁸Ocvirk, A.: Srečko Kosovel in konstruktivizem, uvodna študija k cit. Integralom, s. 64; ⁹Kosovel, S.: Izbrane pesmi. Uredil in uvod napisal Anton Ocvirk, Ljubljana 1931, s. 41; ¹⁰Ocvirk, A.: predgovor k Integralom, s. 65; ¹¹ibid., s. 41; ¹²Wolkerjevo pismo A. M. Pišovi, 21/2/1923, Wolker, J.: Výbor z díla, Praga 1950, s. 228; ¹³predavanje Proletácké umění, 13/3/1922 potem natisnjeno v Varu 1922; ¹⁴Wolkerjevo pismo A. M. Pišovi, 15/8/1921, Wolker, J.: cit. Výbor z díla, s. 223; ¹⁵Kosovel, S.: Izbrane pesmi, s. 21–22; ¹⁶parafraza besed K. H. Mácha; ¹⁷Zgodovina slovenskega slovstva, VI, Ljubljana 1969, s. 198; ¹⁸pismo A. M. Pišovi, 1/7/1921, Wolker, J.: cit. Výbor z díla, s. 219; ¹⁹Wolker, J.: pesem Zima, cit. Výbor z díla, s. 285; ²⁰grad na Kopečku v Olomoucu. V tej vasi je Wolker preživil počitnice pri materinih starših; ²¹Kosovel, S.: Integrali, op. cit. s. 102; ²²ibid., s. 145; ²³Salda, F. X.: Vítězslav Nezval, Jiří Wolker; Deset let, Ostrava 1964, s. 229; ²⁴Wolker, J.: cit. Výbor z díla, s. 369; ²⁵Kosovel, S.: Integrali, s. 152; ²⁶Wolkerjevo pismo A. M. Pišovi, 17/5/1921; Wolker, J.: cit. Výbor z díla, s. 219; ²⁷ibid., s. 218, pismo A. M. Pišovi 17/5/1921; ²⁸pesem Rime, cit. Integrali, s. 115; ²⁹pesem Sivo, cit. Integrali, s. 156; ³⁰cit. pesem Rime; ³¹cit. Integrali, predgovor, s. 54–55; ³²cit. Integrali, s. 243; ³³ibid., s. 172; ³⁴ibid., s. 130; ³⁵ibid., s. 176; ³⁶ibid., s. 266; ³⁷ibid., s. 290, pesem Skozi bela vrata.

Prevedla E. Kržišnik

France Novak

SAZU v Ljubljani

ARHAIZACIJA V VIŠOŠKI KRONIKI*

Zgodba Visoške kronike se dogaja v drugi polovici 17. in v začetku 18. stoletja. Fiktivni pripovedovalec Izidor, eden od udeležencev dogajanja, naj bi kroniko napisal v letih 1707 do 1710. Tavčar jo je napisal na koncu svoje pisateljske poti in jo objavil v Ljubljanskem zvonu 1919. Pisatelj se ni odločil za rekonstrukcijo jezika iz začetka 18. stoletja, kakor je npr. napravil Bratko Kreft v Krajskih komedijantih (1941 oz. 1946), ko je uporabil jezik Linhartovega časa, temveč je delo napisal v jeziku svojih prejšnjih del. Da pa bi besedilo dal starinsko obeležje in da bi to napravilo na bralca vtis, kot da bere delo iz 17. oziroma iz začetka 18. stoletja, je izmed možnih izbral tudi nekaj takšnih izraznih sredstev, ki so se že vsaj nekoliko umaknila iz redne rabe in zaradi tega učinkovala na bralca starinsko.

Tavčar uporablja arhaizacijo tudi v drugih zgodovinskih delih, vendar v manj dovršeni obliki. Najbolj podobna tej je arhaizacija v Grajskem pisarju.

Starinske izrazne prvine, ki jih je Tavčar uporabil v Visoški kroniki, bi lahko razdelili v tri skupine: prvič, pisne in druge navade 17. stoletja, drugič, jezikovna sredstva, ki so starinska, in tretjič, jezikovna sredstva, ki skupaj s starimi navadami in starinskimi izrazi učinkujejo na bralca starinsko.

V referatu bom poskušal zbrati in razložiti te izrazne prvine.

1

Najprej preglejmo skupino pisnih in drugih navad, ki kažejo na 17. stoletje oziroma na davno preteklost.

* Referat, ki je bil v nekoliko daljši obliki prebran na posvetovanju o Ivanu Tavčarju v Škofji Loki 27. septembra 1973.

Na prvi pogled opazna posebnost so opombe na robu. Teh je 32. Opozarjajo na letnice in važnejše dogodke. Ta način orientacije v besedilu so svoj čas uporabljala rokopisna besedila in tudi tiskane knjige.

Vtis stare kronike dela tudi sedem pojasnil pod črto, ki naj bi jih dodal izdajatelj, t. j. Tavčar, da bi z njimi pojasnil nekaj mest v knjigi, npr. *Sedanji »Ajdovski britof« v Videmskem Kotu (334)*¹, *Ta prošnja je bila uslišana (648)*.

Na arhivske listine, torej na stare čase spominja tudi starinska pisava imen: *Polikarp Khallan, tudi Khallain; Barbara Khallain, tudi Khallainin (3), Schwaiffstrighk (13), škoj Chroen (270), Eyrishouen (304), Wohlgemuet*.

Na starino kažejo tudi že sama osebna imena *Polikarp, Jeremija*. Druga osebna imena, kot so *Volk, Marks, Margareta*, kažejo na delno nemško naselitev krajev, kamor je dogajanje kronike postavljeno.

Na navade oslavljanja v 17. stoletju spominjajo naslovi pomembnejših ljudi. Ti so v Visoški kroniki posejani na gosto tudi v opisih, ne samo v neposrednem stiku. Kot primer naj navedem *visokorojenemu, najsvitlejšemu in premogočnemu gospodu Janezu Frančišku (16)*. Najpogostnejši naslov je *gospod*. Uporaba naslovov v opisu bi bila danes ironična, v tistem času je bila znak spoštovanja in pokorščine.

Pogostna prvina, ki pomaga postarati besedilo, so datumi, zlasti tisti, pri katerih uporablja pisatelj cerkveni koledar. V teh določa čas z letnico in svetnikovim dnevom ali s kakim praznikom, npr. *Rodil sem se v Gospodovem letu 1664. na dan sv. Izidorja (3); Umrj je na pepelnično sredo (334); na dan sv. Filipa in Damjana (395)*. Ko pove pri datiranju tudi mesec, uporabi staro ime, npr. *Bilo je to zjutraj na dan sv. Korbinijana, ki ga praznujemo ob koncu meseca listopada (332)*, to je »novembra«. Tak način datiranja se uporablja v cerkvenem jeziku še danes; tudi v kmečkem okolju je še dokaj močan. Razmeroma malo je datacij brez svetniških imen ali praznikov in z modernimi imeni mesecev, npr. *Ko sem se vračal, je bila spomlad tu (659); Tako se je sodilo v Budi dne 8. aprila 1687 (391); Dne 29. avgusta 1707 je naju poročil župnik gospod Janez Krstnik (662)*. En tak datum je še v pripisu. Nadalje je enkrat uporabljen v dataciji tudi latinski izraz: *Anno 1693 (451)*. Datacije z meseci in številkami dnevov se dajo razložiti kot nekakšne posebnosti v Izidorjevem pripovedovanju.

Izredno pomembna izrazna sestavina Visoške kronike so religiozne prvine. Ne gre samo za jezikovne stvari, ampak tudi za vsebinske, kot so ostanki verskih bojev, izredna verska občutljivost Izidorja, razlaga dogodkov z božjo voljo itd. Med besedilom so pogosto vpleteni stavki, ki govorijo o Bogu, svetnikih in drugih verskih stvareh, npr. *Bog-sodnik ga je poslal, da bi udaril grešnika v lastnem otroku (6); Če je bilo rešeno (namreč življenje Agate Schwarzkobler²), ni bila moja zasluga, — bila je le predvsem zasluga Jezusa Kristusa, ki ne privoli, da bi se nedolžni in pravični poteptali (16); Tako Bog vse prav naredi (18)*. Verski element je pisatelj uporabil zato, da je lažje prikazal 17. stoletje, v katerem je imela vera izreden pomen, in človekovo duševnost v njem. Ne smemo pozabiti, da je to čas katoliške verske obnove.

¹ Številke v oklepajih pomenijo stran v Ljubljanskem zvonu 1919, če ni drugače označeno.

² Opomba pisca članka.

Precejkrat služijo za prikaz 17. stoletja latinske oblike imen, latinske besede in citati. Latinščina je imela v 17. stoletju poleg slovenščine in nemščine dokaj pomembno vlogo v našem javnem življenju. Visoška kronika uporablja latinske zapise imen: škof *Conradus* (16) poleg domače pisne oblike *Konrad*, *Gustavus Adolphus* (69), *Leopoldus* (390), *Joannes Franciscus* (522) poleg *Janez Frančišek*, *Eugenius* (655), *Georgius Postumus* (662).

Poleg zapisov imen je uporabljenih nekaj latinskih izrazov: *actionem* (12), *vivat* (197), *victoria* (197, 661).

Končno je Tavčar uporabil v Visoški kroniki tudi dva latinska nagrobna napisa, ki ju v besedilu tudi sam pojasni: *Margaretha coelo clemente fruitur*«, kar se menda pravi: *Margareta je čisto gotovo deležna popolnega nebeškega kraljestva* (662) in »*Parva domus — magna quies*«, kar se pravi po naše: *Majhna hišica — velik počitek* (663).

Poslovni (uradovalni) jezik pri nas je od srednjega veka sem poleg latinščine čedalje bolj nemščina in ob njej slovenščina. Zato je tudi nemščino Tavčar nekajkrat uporabil za prikaz 17. stoletja, in sicer z izrazi *paar pezalt* (393); to je pripomba v pratiki in pomeni »plačano v gotovini«; *Weisbot* v stavku: *Prišel je kot kažipot sodnije* (*Weisbot*) in *prinesel meni in Juriju pečate* (530); *Nadelprobe* »pokušnja z iglo« v stavku: »*Nadelprob', Nadelprob',*« je *zatulil parkrat ta ostudni starec* (587). Vsi trije nemčizmi so iz starega poslovnega jezika.

Poleg tega so uporabljali nemščino tudi nemški priseljenci v Poljanski dolini. Na to kaže pesem, ki jo peje stara mati: *Ach Jesul lass mich sehen Dich* (140).

Kar se da realistično sliko 17. stoletja hoče prikazati tudi z uporabo nemških priimkov (*Wulffing*) poleg osebnih imen, ki kažejo na te priseljence.

Ena najpomembnejših izraznih prvin, s katero Tavčar ustvarja vtis 17. stoletja, so besede za predmete, značilne za obravnavani čas, kot so *kirasir* (7) »jezdec v oklepu«, *kornet* (8) »častnik eskadrona, ki je nosil prapor«, *gardija* (12) »straža, stražniki«, *galera* (41) »vojna ali trgovska ladja na vesla«, *palaš* (69) »dolg konjeniški bojni meč«, *star* (139) »votla mera«, *mušketa* (195) »puška, ki se polni spredaj s posebno palico«, *kontribucija* (263) »prisilna vojna dajatev«, *profos* (343) »vojaški jetničar«, *kiras* (325) »kovinski oklep«, *štibra* (351) »davek«, *tranča* »obokana ječa pod grajskim stolpom«, imena raznih denarnih enot, npr. *beneški cekin*, mučilne naprave, npr. *španski konj* itd.

Pomembna prvina, ki pomaga vzbuditi vtis 17. stoletja, je biblijski stil, ki ga uporabljata zlasti dve osebi, in sicer stara mati (135, 136), npr. »*Glej, prišel je dan, ko govorim: Srečni so jalovi in srečna telesa, ki niso rodila, in prsi, ki niso dojile! Posušena trava sem na strehi, in posušila sem se prej, kot sem bila izruvana . . .*« (136), in Valentin (264, 269), npr. »*. . . Celega časa, kar je živel Adam, je bilo devetstotrideset let, in umrl je! Set je živel devetstodvanajst let, in umrl je . . .*« (264), pa tudi Izidor, ki kroniko piše, v opisih. Poleg tega je citirano mesto iz Dalmatinove Biblije iz leta 1584 (334).

Ena najvažnejših starinskih izraznih prvin, ki je podana z jezikovnimi sredstvi, je posebna struktura besedila, ki odseva miselnost ljudi, kot si jo zamišljamo za 17. stoletje, pa naj gre za govore oseb ali pa za Izidorjevo pripovedovanje.

Ker pisatelj ni izbral jezika 17. stoletja, je razumljivo, da je v Visoški kroniki čistih arhaizmov le malo, omejeni so na besedni zaklad. Take so besede, ki so bile v starem času v rabi, v Tavčarjevem času pa ne ali pa manj v rabi in imajo ob sebi splošno znan sinonim, npr. *prekupci* (5, 643) poleg *prekupčevalci*, *kastel* (16) »trdnjava, grad«, *batalja* (18) »boj, bitka«, *zapovednik* (198) »poveljnik«, *zapovedovati* (325) »poveljevati«, *brez dvojbe* (73) »brez dvoma«, *postaven* »zakonski« v zvezi v *postavnem redu* (140), *bagaza* (202) »prtljaga, oprema«, *lakot* (325) »lakota«, *nemško olje* (388) »pivo«, *tabakira* (393) »tobačnica«, *lazaret* (659) »bolnica«.

V skupino izraznih sredstev, ki skupaj s starinskimi besedami učinkujejo na bralca starinsko, gredo:

1) pasiv, npr.: *Naenkrat se mi je položila voljna roka na čelo in nekdo je vprašal* (9); *Tudi so se pripovedovale neverjetne reči o sobanah* (12); *ali ni se vedelo povedati, da bi se bil kdo pri tem kdaj ponesrečil* (12); *kjer se mi je odkazala spalnica* (387); taka raba pasiva bi zaradi svoje nenavadnosti kazala, da ima korenine v starem poslovnem jeziku; ta je bil nabit s podobnimi zgledi, zlasti v začetku, ko je bil pod močnim tujim vplivom;

2) deležnik na -vši, npr. *pobegnivši iz hiše* (7), *opazivši mojo preplašenost* (9); *dospevši tja* (202);

3) zaimek *kateri* v odvisnih stavkih na mestih, kjer se je že ob nastanku Visoške kronike rabil *ki* (Breznik, Slovenska slovnica, 1921, 108—109); v Visoški kroniki ga nahajamo v vseh spolih, vseh številih in v vseh sklonih, razen v imenovalniku moškega spola, kjer je vedno *ki*, npr. *očeta, ki ti daje jesti in piti* (6); *toda je pograbil furlansko ostro sekirico, katero je bil nekdo pozabil na stolu* (7); *ljudstvo, katero se je iz nemških dežel naselilo med nami* (11); *Zaklel je v tujem jeziku, katerega nisem umel* (69);

4) besedni red tipa *ponosni moj oče* (10), *ogromna ta stavba* (12), *po rjavkasti njegovi koži* (80), ki je značilen po tem, da ima zaimensko pridevniško besedo na drugem mestu, za normalni vrstni red *moj ponosni oče*, ki ga pisec tudi uporablja, npr. *ta ostudni starec* (587), kar samo še poudarja stilno vrednost obrnjenega besednega reda;

5) besedni red tipa *ležal je za današnje je ležal*, npr. *ko sem se zjutraj prebudil, ležal je na moji odeji samokres* (10); *Enkrat na praznik popoldne igrali so nam ginljivo »actionem«* (12); *Ko sta Marsk in Othinrih dosti pozneje vstala, bilo je že vse opravljeno* (136);

6) desni pridevnik, npr. *Iz govornice ječarjeve se še spominjam na to-le* (16); *Tvoja mati je bila sestra Jeremijeva* (71); *Zemlja domača — ni prazna beseda . . .* (660), prvina, ki je redkejša kot prejšnji dve, zato bi jo lahko imeli za izrazi-tejšo; deluje v glavnem na melodijo stavka, ki ji je Tavčar posvečal veliko pozornost; večkrat ima tudi pomen slovesnosti;

7) nenavadni prislovi, zaimki, predlogi, npr. *ondoten* (3), *vsled* (3), *prejkotne* (5), *ondi* (7), *vsikdar* (12), *vzlic* (12), *zatorej* (13), *zategadelj* (16), *nikdo* (17), *radi*

(18), *prejkotslej* (17), *ravnoisto leto* (68), *dasi* (74), *ohtano* (74), *bržkotne* (141), *onokrat* (142), *istotako* (195), *zopet* (324), *obilokrat* (325);

8) posnetki izraznih vzorcev iz starega poslovnega jezika, kot so zveze v *varstvo vzeti* »zaščiliti«, npr. *Čudno je bilo, da ni vzel prav nič v varstvo druge svoje žene, ki je pred hrupom svojih polsinov kar skupaj lezla* (139); *od svoje strani pa pripominjam, da kosimo na Visokem boljše in lepšo otavo* (137) ali *vzeti v vednost iz stavka kjer je oče Polikarp prav rad vzel v vednost Jeremija Wulfinga odgovor* (143).

Ta izrazna sredstva uporablja Tavčar tudi v drugih delih in delujejo tu starinsko predvsem zaradi starinske usmerjenosti celotnega besedila ali pa zaradi prenosa iz drugih zvrsti.

4

Nastane vprašanje, kje je Tavčar dobil pobudo ali celo zglede za kronikalni slog. Domače leposlovje do takrat še ni imelo vzorov. Nekateri raziskovalci navajajo, da se je naslonil na nemško kronikalno literaturo (M. Jamar, M. Kramberger, Janko Kos). Za naše razpravljanje naj bo to opozorilo dovolj in poskušajmo najti domače izvore teh izraznih prvin.

V srednjem veku so bila v slovenščini pisana v glavnem verska in poslovna (uradovalna) besedila. V času, ko je pisal Tavčar, se je v obeh zvrsteh nabralo že precej prvin, ki so bile za sodobnike starinske. Da je na jezik Visoške kronike vplival jezik protestantov, zlasti Dalmatinove Biblije iz leta 1584, bi kazalo poleg biblijskega stila in citata iz nje tudi to, da je v romanu omenjen njen naslov (333). Najbrž je v Bibliji dobil Tavčar tudi kako drugo pobudo za arhaizacijo; M. Jamar (Kondor 12, str. 217) meni, da po zgledu protestantov uporablja vulgarizme; to bi bile nekakšne ekspresivne besede, ki jih je v Visoški kroniki veliko. Mogoče je jezik protestantov vplival na uporabo zaimka *kateri* in na nekatere posebnosti besednega reda. Izrazje za spore med katoliki in protestanti pa je verjetno črpal tudi iz druge verske literature.

Kot pravnik je Tavčar lahko poznal tudi začetke našega poslovnega jezika, poleg tega se je z njim srečeval, ko je prebiral akte pri zbiranju gradiva za zgodovinska dela. Izrazna sredstva prvotnega poslovnega jezika so bila v Tavčarjevem času zastarela iz več razlogov: prvič, poslovni jezik je bil sprva naslonjen na nemške vzorce, zato je imel precej kalkov; drugič, s časom se je razvijal in čedalje bolj naslanjal na živi jezik in tako so prejšnje oblike zastarevale. Vplivi poslovnega jezika bi se dali slutiti v pisavi imen, pasivu, nazivih srednjeveških predstavnikov višjih slojev, verjetno pa tudi v izrazih tipa v *varstvo vzeti*.

Pogostnost starinskih izraznih prvin v Visoški kroniki kljub njihovi številnosti ni tako velika, da bi bralca motila. Redkokdaj se kopičijo. Zato jih bralec bolj občuti, kot opazi. Zelo malo pa je stavkov, ki bi bili povsem navadni. Očitno si je Tavčar ne samo v tem, ampak tudi v drugih delih prizadeval, da bi dal vsakemu stavku nekakšno monumentalnost. To pa je dosegal s smiselno uporabo raznih stilemov.

Starinske izrazne prvine učinkujejo šele v sklopu z drugimi izraznimi sredstvi, zlasti snovnimi, npr. zgodovinskimi dejstvi, kot so posledice tridesetletne vojne,

vražjeverstvo. Šele vsa izrazna sredstva kot celota učinkujejo na bralca in šele v tej celovitosti so tudi starinske izrazne prvine dovršeno izrazilo pripovedi, ki se sestoji iz ljubezni do domače zemlje, dalje iz usode, vprašanja človekove osebne svobode, vprašanja odpovedi in drugih bolj ali manj že opredeljenih prvin.

Uporabljena literatura:

Anton Breznik: Izdaje naših pripovednikov, 2. Tavčar DS 1934, 384—8; Jezik naših pripovednikov, 3. Tavčar DS 1934, 271-6; Slovenska slovnica, 1921, 1934;
Janko Kos: Pregled slovenskega slovstva, Ljubljana 1974, 192—193;
Marijan Kramberger: Visoška kronika. Literarnozgodovinska interpretacija, Ljubljana 1964, zlasti str. 33—47;
Jože Pogačnik: Zgodovina slovenskega slovstva 4. Realizem, Maribor 1970, 236—250;
Anton Slodnjak: Zgodovina slovenskega slovstva IV. Nova struja (1895—1900) in nadaljne oblike realizma in naturalizma, Ljubljana 1963;
Ivan Tavčar: Povesti I., Ljubljana 1896; Visoška kronika, Ljubljanski zvon 1919; Visoška kronika, Priredila Marija Jamar, Ljubljana 1957, Kondor 12, Zbrano delo 6. Uredila in z opombami opremila Marja Boršnik, Ljubljana 1956; Zbrani spisi VI. Uredil Ivan Prijatelj, Ljubljana 1921;
Josip Vidmar: Dve zgodovinski povesti (1925), Literarne kritike, Ljubljana 1951, 80—86.

Božena Orožen

Gimnazija v Celju

**POUČNI IZLET V OBMOČJE BOČA
IN DONAČKE GORE***

To območje je literarno in sploh kulturnozgodovinsko bolj obrobnega značaja, zato za samostojno slavistično ekskurzijo ni posebno primerno. Itinerarij pa skuša opozoriti na tiste kulturne zanimivosti, ki bi jih bilo škoda prezreti tudi na bolj turističnem izletu, usmerjenem morda proti Štatenbergu ali Rogaški Slatini.

Po odcepu od ceste Celje—Maribor se vozimo skozi Trnovlje, na pol vaško, na pol predmestno naselje. Tam, kjer se od ceste loči druga, ki pelje skozi raztreseno vas **Z a d o b r o v o**, je komaj streljaj od križišča (tik na meji med Trnovljami in Zadobrovo) rojstna hiša pisatelja in dramatika Antona Novačana (1887—1951). Tu se spomnimo pesmi *Moj oče* (LZ 1924). V njej prihaja na dan razen misli na mrtvega očeta, »starega volka«, še pisateljeva vitalnost, nihanje med kontrasti, različnost od množice, ki ga zato napada, naj dela tako ali drugače, in spoznanje »Grenko razumem, roditelj, tvoje poslednje besede:/ Greh je le tisto, kar si sam odpustiti ne moreš.« Predstavljajmo si še, da je v Trnovljah in Zadobrovi Novačan pač našel svojevrstne ljudi in usode, ki jih je upodobil v zbirki *Naša vas* (1912, 1913) in v naturalistični drami *Veleja* (1921).

V vas **Ljubečno** se je med prvo svetovno vojno umaknil s Primorskega France Bevk. V hišo svojega očeta ga je povabila znana učiteljica. Tukaj je napisal avtobiografsko povest *Tatič*. Od svoje gostiteljice je zvedel za njenega

* Naslov ni povsem ustrezen, saj sega v območje Boča in Donačke gore le del poti, gre pač za eno od variant izletov po osrednji Štajerski.